

TAKÁCS RÓBERT**Tudományos konferencia 1956
ötvenedik évfordulójáról**

Az ötvenedik. Az 1956-os forradalom és szabadságharc évfordulója a tudományban és a közgondolkodásban címmel rendezett kétnapos konferenciát 2007. február 14–15-én a Politikatörténeti Intézet. A rendezvény célja – hangsúlyozta bevezetőjében *Földes György* főigazgató – az volt, hogy a szakma áttekintse és értékelje: milyen eredményt hozott az 50. évforduló a történetírásban. Mint a rendezvény házigazdája kiemelte, a 20. század számos politikai fordulata a történettudomány munkáját is jelentősen befolyásolta, hiszen a mindenkori elitek rendre legitimációs igénnyel, „megrendelőként” léptek fel vele szemben. Így amikor az évfordulót mérlegre tesszük, azon is elgondolkozhatunk: a rendszerváltás óta eltelt bő másfél évtized elegendő volt-e ahhoz, hogy a történetírás megszabaduljon ettől a tehertől. Hozzátette, ahhoz, hogy a történettudomány meghaladja azt az állapotot, amelyben a valódi vita helyét önigazoló monológok foglalják el, két kérdésben elengedhetetlen a szakmai konszenzus. Egyrészt abban, hogy a felkelést az egész nemzet ’56-jaként lássuk és interpretáljuk, másrészt pedig abban, hogy az eseményeket a világfolyamatok kontextusában kell vizsgálnunk.

Az első előadó, *Borbi László* ez utóbbi kapcsán elmondta: az elmúlt évtizedben sem az orosz, sem az amerikai források köre nem bővült, a szakma ugyanazokat a dokumentumokat kísérli meg új módokon interpretálni.

Bár az évforduló kapcsán több szó esett az amerikai szerepről – nem minden aktuálpolitikai felhang nélkül –, a legizgalmasabb kérdés továbbra is a szovjet politika október 30-áról 31-ére bekövetkező fordulata maradt. Abban a tekintetben nincs különösebb vita, hogy az SZKP október 30-i nyilatkozatát őszintének tekintsük-e vagy sem, annál inkább arról, hogyan kell azt értelmezni. Többségben vannak azok a történészek, akik a szovjet politika megkeményedésében nem a magyar belpolitikai küzdel-

mek hullámzásait emelik ki (mint Charles Gati), hanem a nemzetközi helyzet kedvezőtlen alakulását, mindenekelőtt a szuezi válság elmélyülését.

Mára meghaladottá vált az az álláspont, miszerint Szuezi hatása főleg abban nyilvánult meg, hogy elterelte az USA és a nemzetközi közösség figyelmét Magyarországról. Inkább arról van szó, hogy a szuezi válság miatt a Szovjetunió vezetése nem engedhetett meg magának egy újabb tekintélyvesztést Magyarországon, miközben amerikai részről soha nem is merülhetett fel komolyan a beavatkozás gondolata. Hruscsovék nagyon is tisztában voltak saját nukleáris arzenáljuk elrettentő erejével, a durva felszabadítási retorika viszont már 1955-ben sem jellemezte az amerikai külpolitikát. Ellenben az évforduló kapcsán hangsúlyos kérdésként merült fel a Szabad Európa Rádió forradalom alatti tevékenységének bírálata, hiszen az erőteljesen szembement a hivatalos vonallal, igaz, a „hivatalos Amerika” kétértelmű szótlansága közepette.

Egy további tévhitet eloszlatandó az előadó kiemelte, hogy a beavatkozás elsődleges okai között szokás említeni Kína magatartását, Maóék álláspontja azonban – bár elutasító volt a forradalommal szemben – a leszámolás megkezdése előtt egyfajta kivárási taktika volt.

Ripp Zoltán Nagy Imre megítélésével kapcsolatban rámutatott, hogy Charles Gati tavaly megjelent munkája szándékolatlan provokatív, és vitázik a Nagy Imre szerepéről, forradalom alatti tevékenységéről autentikus viszonyítási pontnak számító, Rainer M. János által írt életrajzzal. Gati azonban nem rukkolt elő minőségileg új eszközökkel és szempontrendszerrel, új megközelítéssel. Paul Lendvai hagyományos mederben haladó szintézise nem szakít a történetírásban kialakult Nagy Imre-képpel, bár helyenként kritikusabban ítéli meg tevékenységét.

Ripp Zoltán a történészeket igazán lázba hozó kérdések közül a Kende Péter által felvetett dilemmát emelte ki, vagyis azt: hogyan lehetett Nagy Imre egyszerre a forradalom vezetője és ellenfele, azaz Tisza István és Károlyi Mihály egy személyben.

Az előadó szerint Nagy Imre kulcsszerepe 1956-ban adott volt, és vezető szerepe is csak annyiban kérdőjeleződik meg, amennyiben egyes szerzők kétségbe vonják, volt-e valójában vezére a forradalomnak. Gati val vitatkozva Ripp Nagy teljesítményét hibáival együtt is kiemelkedőnek értékelte, mivel nélküle az MDP nem jutott volna el egy, a nép számára is elfogadható pontig, míg a párton belüli reformerek felülkerekedése nélkül a forradalom sem jutott volna el az október végi „győzelmes szakaszba”. Reálpolitika viszont, mint azt Gati teszi, nem kérhető számon forradalmi helyzetben, a konszolidációt az október végi körülmények között sokkal inkább a forradalmi vívmányok megteremtése jelenthette.

További, több történész által kényes kérdésként kezelt probléma, hogy Nagy Imre november 4-e után is megmaradt kommunistának. A snagovi fogságról megjelent kötetek sem néznek szembe azzal, hogy a forradalom a demokratikus szocializmus felé indulva a szocializmusból való kilépés útját mutatta meg. Rainer M. János szerint pedig Nagy humanista ideológiát szegezett szembe a sztálinista valósággal, ám megtorpant ott, ahol a következtetések kommunista identitását is kikezdték volna.

Vida István a különösen a forradalom kezdeti szakaszában kiemelkedő szerepet játszó diákságról megjelent tudományos irodalmat tekintette át. Rámutatott, hogy az évfordulóra számos egyetemi, főiskolai intézményről, köztük fontos vidéki központokról készült forráskiadvány, feldolgozás. A feldolgozó munkát azonban hátráltatja a források szűkössége, noha mindössze két főiskolán nem sikerült dokumentálni a diákok megmozdulásait. Megállapítható az is, hogy ahol nem volt felsőoktatási intézmény 1956 októberében, ott – mint Székesfehérvárott, Szombathelyen – bizonyos mértékig a középiskolák vállalták át azok „forradalmi” szerepét.

Az ifjúságkutatásban olyan források felhasználására láthattunk példákat, mint a keszthelyi mezőgazdasági akadémiával kapcsolatban a helyőrségi jelentések, Mosonmagyaróvárról az oktatók öngigazoló jelentései és a járasi politikai rendőrség anyagai, vagy a Sopron irányításában kulcsszerepet játszó MEFESZ részletes szállítólevelei a Nemzetközi Vöröskereszt adományairól.

Az előadó hozzáfűzte azonban, hogy a történelemtudomány a jelentős tényfeltáró és dokumentáló munka ellenére is adós maradt a diákság részvételének motívumainak, ideológiájának, céljainak elemző bemutatásával.

Eörsi László előadásában arról szólt, hogy a forradalom résztvevőinek megítélésében az évforduló nem hozott különösebb változást. A felkelők meghatározó csoportjait a munkások, ipari tanulók tették ki, de részt vettek a harcokban börtönökből szabadult lumpen elemek is. Ez azonban alapjaiban nem cáfolja, csak árnyalja a „forradalom tisztaságának” mítoszát, mint ahogy a felkelő csoportok tevékenységére sem volt jellemző a „bosszúállás”, az önbíráskodás, sőt utóbbival szemben a fegyveres csoportok vezetői több ízben felléptek, mint ahogy érdemleges antiszemita törekvéseket sem lehet dokumentálni.

Egyre jobban alátámasztott, hogy a forradalom öntudatos résztvevői főleg három céllal ragadtak fegyvert: a szovjet csapatok kivonását, az ország tényleges függetlenségét, valamint egyfajta – a jugoszláv modellhez hasonlítható, a mezőgazdasági kiscgazdálkodást megengedő – igazi

szocializmust akartak elérni. Az előadó az egyes fegyveres vezetők és csoportok példáin keresztül mutatott rá, hogy általános volt a kapitalizmus visszaállításának, illetve egy horthysta visszarendeződésnek az elutasítása.

Tóth Eszter Zsófia a naplók, memoárok és visszaemlékezések természetét áttekintve abban jelölte meg az évforduló egyik lényeges hozadékát, hogy a középpontba került az átlagemberek forradalomhoz való viszonya, teret hódítottak a hétköznapi élettörténetek. Nagy sikerük volt a korabeli naplóknek, amelyeknek sajátossága, hogy olyan személyes, fragmentált elbeszéléseket tartalmaznak, melyek az eseményekkel egy időben készültek, és a politikai vagy személyes szempontból fontosnak ítélt élményeket örökítették meg.

2006-ban jelent meg Ember Máriának, a *Magyar Nemzet* akkori újságírójának naplója, amely a helyét kereső, tájékozódni és tájékoztatni kívánó értelmiségi alakját eleveníti meg, aki eleve azzal a céllal ragadott tollat, hogy írásai valamilyen formában majd napvilágot lássanak. Az évforduló „slágere” azonban két akkor tízes éveinek elején járó belvárosi fiú (Csics Gyula és Kovács János) naplója lett, akiknek 1957-ig (a Kossuthcímer eltörléséig!), illetve 1958-ig (Nagy Imre kivégzéséig!) vezetett feljegyzései sajátos gyermekperspektívából mutatják a megkapaszkodni akaró alsó középosztály világát.

Az évforduló kapcsán megjelent számtalan visszaemlékezés közül kiemelkedett az 1956-os Intézet kötete, amely 156, az Oral History Archívumban őrzött interjúból ad válogatást, a forradalommal kapcsolatos szemelvényeket kronologikus sorrendbe rendezve. A visszaemlékezések jellemzője az utólagos konstrukció, így a résztvevők saját történetüket (még ha idővel saját pozíciójukat változtatták is) általában az egyedüli autentikus értelmezésnek látják. Ezzel kapcsolatos kérdés, hogy összeáll-e, össze kell-e mindezekből állnia egyetlen képnek. A visszaemlékezéseket és interjúkat ugyanis az érintettek és a kiadók egyaránt alkalmasnak találják a kollektív emlékezet formálására. Mindez azért fontos, mert továbbra is szimbolikus küzdelem folyik a forradalom történetének kanonizálása körül.

A konferencia délután nyolc előadással folytatódott: a résztvevők egy nemzetközi kitekintés keretében az évforduló orosz, német, angolszász, francia, spanyol és olasz tudományos és közéleti „visszhangja” mellett a román, a cseh és a szlovák értékelésekkel is megismerkedhettek.

Az orosz történelmi irodalom nem sokban gazdagodott a magyar forradalomról: a XX. kongresszus, illetve a Szovjetunió nemzetközi tekintélyének kérdése sokkal jobban felkeltette a kutatók érdeklődését – vonta meg

a mérleget *Takács Róbert*. Ráadásul 1956 forradalomként történő értelmezése korántsem általános Oroszországban. Sokan, a hivatalos politikához hasonlóan eseményekről, illetve felkelésről beszélnek, de több lapban előfordult a lázadás minősítés is. Mindez annak ellenére van így, hogy olyan történészek, mint Alekszandr Sztikalin, Vjacseszlav Szereda, Jurij Akszjutyin és Zseliczy Béla, igyekeznek a maguk összetettségében értelmezni a történeteket. Mások évfordulós írásaiban azonban Nagy Imre megítélése továbbra is egyértelműen negatív, sőt rosszindulatú.

Joó András a német, *Balázs Eszter* a francia és *Konok Péter* az angol-szász nyelvterületen rendezett konferenciák, kiállítások, illetve kiadott könyvek alapján azt állapította meg, hogy bár mindenhol méltányolták a magyar forradalom határokon és 1956-on túlnyúló hatásait, a fő figyelem inkább egyrészt az adott ország szerepére, a vele kapcsolatos eseményekre esett, másrészt 1956-ot tágabban, egész Kelet-Európa történetére tekintve, geopolitikai perspektívából közelítették meg. A konferenciák egyik lényeges kérdése volt, hogyan reagált a baloldal a magyar forradalomra. Különösen ott szenteltek ennek nagy figyelmet, ahol erős baloldali mozgalmak, kommunista pártok működtek az ötvenes években. E tekintetben nem is a francia, hanem az olasz példa a legekleatásabb. *Pankovics József* elmondta: az olasz baloldalon 1956-ban keletkező törvonal ma is érezhető a belpolitikában, így kitapintható volt az évforduló alkalmával is. *Federigo Argentieri* tavaly megjelent könyve szinte vádirat *Palmiro Togliatti*, a kommunista párt akkori főtitkára ellen, noha akkor az OKP mintegy 70 százaléka a szovjet politikát támogatta (éppen fordítottan az Olasz Szocialista Párton belüli arányokkal), így *Togliattinak* reálisan más álláspontot lehetetlen lett volna elfoglalnia.

Anderle Ádám a hispán világ szemszögéből mutatta be a magyar forradalmat. Azon túl, hogy Latin-Amerika államai szolidaritásukat fejezték ki a magyarokkal, amiben a magukat az antikommunista alapon szalonképessé tenni igyekvő diktátorok éppenséggel hangosabbnak bizonyultak, a térség demokratikus, baloldali politikusai, mint a chilei *Salvador Allende*, párhuzamot vontak a szovjet beavatkozás és az USA latin-amerikai politikája között. Ezzel az előadó arra hívta fel a figyelmet, hogy fontos nemzetközi összefüggéseiben látni az eseményeket: az amerikai beavatkozás ellen szólt ugyanis, hogy nemcsak a Szovjetuniónak, az USA-nak is volt „hátszaga”, ahol ráadásul az 1956-os esztendő nem szűkölködött a fordulatokban. Eközben *Franco* Spanyolországa szintén saját rendszerének konszolidálására látott alkalmat a forradalom melletti kiállással, de ugyanígy tett a Párizsban működő száműzött kormány is.

Simon Attila előadásában arról szólt, hogy 1956-nak a cseh és szlovák közéletben tavaly alig volt visszhangja. Ebben egyebek mellett közrejátszott, hogy 1968 jelentősége elhalványította azt, illetve annak magyar jellege jelentősen diszkreditálta a forradalmat. A magyar nemzetiségű történészek munkájának köszönhetően azonban jelentős történelmi hozzájárulás volt az évfordulónak: egyrészt ráirányult a figyelem a forradalom határokon átlépő hatásaira, másrészt ennek nyomán a mindennapok történetére, emellett évtizedes emlékek, fényképek kerültek elő. A kutatások és konferenciák eredményei az előadó szerint ígéretes kezdetet jelentenek olyan témákban, mint a csehszlovák pártállam erőfeszítései a forradalom hatásainak minimalizálása érdekében, a szlovákiai magyarok érintettsége, a magyar nemzetiségű kommunisták felhasználása a magyarországi rendteremtésben, illetve 1956 következményei.

Nagy Mihály Zoltán a romániai történetírás kettősségére mutatott rá. A román nyelvű történészekre jellemző ambivalens viszonyulás eredménye, hogy a rendszerváltás utáni első, a magyar 1956-tal foglalkozó tanulmány is éveket váratott magára; másrészt az, hogy interpretációikban a mai napig is hangsúlyosan szerepel a revíziós vád, illetve félelem. Viszont az új, a korszak forrásaihoz is hozzáférő történészszakmunkáiban elsősorban a forradalom antikommunista és szovjetellenes karaktere került előtérbe. Központi kérdésfeltevésük az, mit tanult a romániai vezetés a magyar eseményekből. Válaszaik: a reform és az olvasás elutasítását, a párton belüli frakciók tilalmát, a társadalom egységének biztosítását.

A magyar nemzetiségű történészek közül sokan szintén leegyszerűsítően tárgyalták 1956-ot: ők a romániai eseményeket a magyarországiak „nyúlányaiként” kezelték, illetve a kisebbségpolitikai kérdésekre koncentráltak. Az évforduló kapcsán viszont nagyobb hangsúlyt kapott a romániai magyar elit magatartása, az 1945 után a román vezetéssel kötött alkuinak újratárgyalására tett kísérletei.

A február 15-én délelőtt elhangzott hat előadás a történelmi és társadalmi emlékezet kérdéseit járta körül. *Hovanyecz László* a magyar napi- és hetilapok áttekintése után arra a következtetésre jutott, hogy az évforduló nem segített hozzá a forradalommal kapcsolatos mítoszok és legendák meghaladásához. Míg az előadó a *Népszabadság* és a *Népszava* esetében erőteljesebb törekvést fedezett fel a tudományos eredmények, rendezvények bemutatására, addig a konzervatív sajtóból inkább azt olvasta ki, hogy 1956 eseményei nem ítélték meg objektíven. Mint hangsúlyozta: e lapokban ambivalensen kezelik a forradalom plebejus-antikapitalista vonásait, illetve 1956 „polgári” mítoszáit.

Gellériné Lázár Márta statisztikai alapossggal elemezte a 2006-os könyvtermést, amelyet – különösen például az 1848–49-es forradalom és szabadságharc 150. évfordulójával történő összevetésben – rendkívül gyakran már az olvasót is megzavaróan gazdagnak értékelt: a Pajkossy Gábor által összeállított és a BUKSZ-ban közölt listán 112 új mű szerepel, de az internetes kínálat még ennél is szélesebb. A 112 mű túlnyomó többsége (99) eredeti magyar; legnagyobb arányban feldolgozások (31%), visszaemlékezések, interjúk, naplók (23%) és forrásközlések (14%) jelentek meg, de nem elhanyagolható a képes albumok aránya sem (11%). Három vagy több címet csak néhány kiadó vállalt, ezen belül érezhető volt a jobboldali kötődésű kiadók erősebb jelenléte. Tematikus megoszlás szerint sok az általános feldolgozás (35), a helytörténet (18) és a megtorlások ismertetése (10).

A 112 kiadvány összesen 17 510 oldalt tesz ki; elolvasásuk gyors tempó mellett is 36 munkanapot tenne ki. Mindezekkel együtt az előadó hiányolta a tudatos kiadáspolitikát, valamint a megszokott tematikán túlmenő kínálatot. Ezen felül a könyvkiadásra is rányomta bélyegét a politikai tagoltság, így ezen a területen sem volt lehetséges az egységes emlékezés.

Feitl István a *Mítoszképzés, demisztifikálás* című előadása Andrew Vajna *Szabadság, szerelem* című filmjével kapcsolatban megállapította, hogy ez az első olyan film a forradalomról, amely a tankönyvekből ismert események történelmileg hű bemutatására vállalkozik, és amelyet az amerikai stílusú rendezés, a sok látványos akciójelenet sokak számára könnyen befogadhatóvá tett. A szereplők karaktere is egyszerű sémákra épül: a jól beazonosítható pozitív és negatív hősök a jó és a gonosz harcat elevenítik meg, noha sem a műgyetemista diáklány, sem a sztársportoló nem tartozik a történelem fő alakjai közé. A forradalom eseményei a minden lényeges helyszínen történő megjelenésük, illetve a nézők velük való azonosulása révén elevenednek meg. A hatalom ábrázolása leegyszerűsített, nem Nagy Imrének és támogatóinak összetett személyiségét, dilemmáit és útkeresését tárja elénk, hanem az aljas és cinikus ÁVH-tiszt karakterét.

A film végén a forradalom elbukását a vízilabda csapat olimpiai sikere ellenpontozza, ami egyben a forradalom szimbolikus győzelmét fejezi ki. E ponton válik az érzelmi azonosulást kínáló film patetikussá, mítoszt teremtővé. A nézettségi adatok és a történeti ismeretek köztudottan alacsony szintje mellett Vajna filmjének az előadó szerint az 1956-os forradalomról kialakított képre messze nagyobb hatása lesz más műveknél.

A tiszta mesével szemben Papp András és Térey János *Kazamaták* című drámája az évforduló legnagyobb polémiát kiváltó kulturális ese-

ménye lett. Felvetődik: valóban 1956 mítoszának deheroizálására tesz-e kísérletet az alkotók, amikor a Köztársaság téri párház október 30-i ostromát viszik színre, vagy a számtalan értelmezés egyikét láthatja a közönség, azt, amely nem csupán 1956-ot, hanem a történelem egészét mint káoszt és borzadályt mutatja be? Vagy egy új, elfogultságoktól mentes nemzedék próbál eredeti módon közelíteni az eseményekhez? Ennél is szürreálisabb világot idéz a kaposvári társulat *50 06 – örült lélek vert hadak* címmel bemutatott színpadi játék, amelynek rendezői a börtönében ülő Nagy Imre körüli képzelgéseken keresztül egyfajta feldolgozatlan, kóros, nemzeti apahiányt jelenítenek meg. Az előadó arra hívta fel a történészszakma figyelmét, hogy a társadalom és a politika mítosz-, ideológia- és magyarázatigényének szorításában érdemes elgondolkodni e fiatal nemzedék látásmódján.

Jalovszky Katalin – elsősorban a tavaly megjelent albumokra koncentrálva – az évforduló alkalmából bemutatott gazdag fotóanyagba vezette be a közönséget. Mint hangsúlyozta: a képek jelentősége azért rendkívüli, mert az emberi emlékezet elsősorban képekben őrzi meg a múltat, és az 1956 körüli információhiány egyik fő oka az volt, hogy a hatalom tudatosan eltüntette a forradalom képeit. Ebben, jegyezte meg, 2006 tényleges áttörést hozott. Tavaly ugyanis sok új amatőr felvétel (közűk – ugyan kisebb számban – a vidék forradalmát bemutató képkockák is) került elő és lett része a kiállításoknak, albumoknak.

Az előadó egyben felhívta a figyelmet arra, hogy a szerkesztők és a kiadók gyakran nem ismerik, illetve megszegik a képek közlésének szabályait. Így nem tüntetik fel a felvétel készítőjének, tulajdonosának és jogtulajdonosának nevét, esetenként téves a képek dátumozása, sőt olykor a helyszín megállapítása is. Az sem mindegy, milyen képaláírást választunk, mivel egy-egy semleges címadás elfedi a kép által megörökített helyzet feszültségét, jelentőségét.

Bár az előadó az évforduló mérlegét összességében pozitívnak ítélte, azt is elmondta: a könyvkiadás továbbra is adós maradt a számtalan – október-november során itt tevékenykedő – külföldi fotóriporter képeinek megjelentetésével, amire talán ez az alkalom volt az utolsó lehetőség.

Egry Gábor a politikai erők emlékezés-politikáját vizsgálva arra a következtetésre jutott, hogy tudatos koncepció igényével – annak ellentmondásaival együtt is – csak Sólyom László köztársasági elnök lépett fel. Az elnök ezzel kapcsolatos felfogása azonban nem történeti, inkább politikai programként értelmezhető. Megközelítésében 1956 nem értelmezhető az azt követő 50 év története nélkül; a fő hangsúlyt egy egységes nemzeti múltfelfogás kialakítására – kánon megeremtésére – helyezi,

amelyben a kulcsszerepet a szabadságban felnőtt ifjú nemzedéknek szánja. Jellemző továbbá látásmódjára, hogy a kérdésfelvetései erősen morális indíttatásúak. Így együttesen a köztársasági elnök emlékezetpolitikájában a második világháború utáni német múltfeldolgozás mintája sejlik fel.

Az egyes pártokat viszont a historizáló, aktualizáló emlékezőpolitikai gyakorlat vezeti. A baloldal számára 1956, illetve Nagy Imre alakja a progresszivitás jelképe, a forradalmat pedig a baloldali tradíció lényegi elemének tartja. Így Gyurcsány Ferenc október 23-i beszédében arról szólt: a szabadság teremt a káoszból demokratikus rendet, amelynek tartalma: alkotmányosság, parlamentarizmus, demokratikus kultúra és jogállam. A jobboldal ezzel szemben 1956 forradalmát egy folyamatos, ezeréves vallásos-nemzeti mítosz egészébe kívánja illeszteni.

A konferencia záró előadásában *Boros Géza* a 2006-ban átadott forradalmi emlékművekről szólt. Bemutatta egyrészt az áldozatoknak való emlékéllítés igyekezetét, aminek eredményeként több olyan emléktábla is megjelent a köztereken, amelyek állítói a forradalom minden egyes áldozatának a nevét meg akarták örökíteni. Ennek két legjelentősebb példája a Terror Háza homlokzatán elhelyezett „hősök fala”, illetve a központi emlékműnél felállított Szabadság Hőseinek tere volt; ezek ábrázolják az áldozatok arcát is, és utóbbinak családi és rabosító fotókból készült összeállítását az előadó szerint alkalmas arra is, hogy a befogadó végigjárja a „megigazulás útját”. A Terror Háza által alkalmazott megoldás pedig, amely temetőt idéző kis porcelánkorongon ábrázolta az áldozatok arcképét, a fej feletti glóriaszzerű fényvel a szentképek ikonográfiáját idézte. Feltűnő, hogy három kivézett esetben (Nagy Imre, Losonczy Géza, Gimes Miklós) a készítők fontosnak tartották hangsúlyozni az áldozat kommunista voltát.

Az új központi emlékmű cölöpsora, amely a forradalmi tömegek dinamizmusát, hullámvásárt hivatott visszaadni, számtalan támadást váltott ki. Bírálói túlon túl ridegnek, absztraktnak tartották, sőt elhangzottak olyan vélemények is, amely szerint egyenesen a forradalom emlékének meggyalázásáról, az elnyomás méltatásáról van szó – a cölöpök helyén bitófákat vizionálva.

Ilyen jellegű szimbolikus küzdelem országszerte előfordult, így Veszprémben az új városvezetés leállította az '56-os emlékmű építését, míg Csömörön a „négy kontinensen pusztító kommunizmus” százmillió áldozatának állítottak világfalat, a tényt szerűséget a szimbolikus törekvések oltárán áldozva fel. A tavaly emelt emlékműveket számbavéve úgy tűnik: az egyik oldalról egyfajta összegzés, lezárás igénye jelenik meg, míg a másik oldal a konfrontáció élezésének szándékával lép fel.